

## ਭਾਗ-ਦੂਜਾ

### ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀ : ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਰੂਪ

ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮੂਹ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਕੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸ਼ਬਦ 'ਬਾਤ' ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾਦੀ, ਨਾਨੀ ਦੁਆਰਾ ਪਾਈਆਂ (ਸੁਣਾਈਆਂ) ਬਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਤਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹਾਣੀ-ਰਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਮਨੋਰੰਜਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਨੈਤਿਕ ਉਪਦੇਸ਼, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਜੀਵਨ ਦਾ ਵਰਤ-ਵਿਹਾਰ, ਅਨੁਭਵ, ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ, ਅਟੱਲ ਸਚਾਈਆਂ, ਇਤਿਹਾਸ, ਮਨੁੱਖੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੰਜ ਬਾਤ ਲੋਕ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੋਕ-ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਕਿਸੇ ਵਾਪਰੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਗਤ ਹੈ।

ਸੋ, ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਮਨ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਕਤਾ (ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲਾ) ਅਤੇ ਸਰੋਤਾ (ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ) ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਕਤਾ, ਬਾਤਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਰੋਤੇ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨੂੰ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ 'ਹੁੰਗਾਰੇ' ਦੀ ਮੰਗ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬਾਤ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜਣਾ 'ਹੂੰ', 'ਫੇਰ', 'ਔਛਾ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲ ਕੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਹੀ ਸਰੋਤੇ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀ ਇੱਕ-ਪਾਸੜ ਬਿਆਨ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਦੁਵੱਲੀ ਖੇਡ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀ ਸੁਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਸਗੋਂ ਸਰੋਤੇ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰੋਤਾ ਵਿਹਾਰਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਝ ਕੁ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ :-

### 1. ਨੀਤੀ-ਕਥਾਵਾਂ

ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨੀਤੀ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਵੰਨਗੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਈ 'ਤੰਤਰ-ਕਥਾ' ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗ੍ਰੰਥ 'ਪੰਚ-ਤੰਤਰ' ਅਤੇ 'ਹਿਤੋ-ਉਪਦੇਸ਼' ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀ-ਕਥਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। 'ਕਥਾ ਸਾਹਿਤ ਸਾਗਰ' ਨਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਤਲਾਸ਼ੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਨੀਤੀ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ 'ਨੀਤੀ ਵਿਦਿਆ' ਨਾਲ ਹੈ। ਨੀਤੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੁਕਤੇ,

ਚਾਲਾਂ, ਜੁਗਤਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ। ਇਹ ਉਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਸੰਕਟ, ਸਮੱਸਿਆ, ਕਠਿਨਾਈ ਮੌਕੇ ਮੱਦਦਗਾਰ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਹ ਕਥਾਵਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਰੀਏ ਪਾਠਕਾਂ/ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਠਿਨਾਈਆਂ, ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਝ ਚਾਲਾਂ, ਜੁਗਤਾਂ, ਨਿਯਮਾਂ ਆਦਿ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਨੀਤੀ-ਕਥਾਵਾਂ ਅਖਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਤੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਿਯਮ ਦਰਜ ਹਨ।

ਨੀਤੀ-ਕਥਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਉਪਦੇਸ਼ਨੁਮਾ ਕਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਿੱਧਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ, ਟੇਢੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਤਸੁਕਤਾ ਵੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਰਸ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਲੱਛਣ ਕਥਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨਿਖਾਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਥਾ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ / ਤਰੀਕੇ ਦੱਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨੀਤੀ-ਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਮਨੁੱਖ, ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀ, ਜਾਨਵਰ, ਬੇਜਾਨ ਵਸਤਾਂ ਆਦਿ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਦੇ, ਬੋਲਦੇ-ਸੁਣਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੜਦੇ-ਝਗੜਦੇ, ਦੋਸਤੀਆਂ-ਦੁਸ਼ਮਣੀਆਂ ਪਾਲਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਕਥਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਘਰਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਦੱਸਣ ਲਈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਘੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਦੀਆਂ ਬਰੀਕੀਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸੂਤਰ ਸਮਝਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ‘ਚਾਣਕਿਆ ਨੀਤੀ’ ਬਾਰੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਚਰਚਾ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣਾ ਇਸ ਦਾ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਕਠਿਨਾਈ ਮੌਕੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਕਿੰਨੇ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਨੀਤੀ ਸੂਤਰ’ ਸਮਝਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੂਤਰ ਕਥਾ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਸੂਤਰ ਕਥਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਹੀ ਉਘੜਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀ ਕਥਾਵਾਂ ਨੇ ਬਾਲ-ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਨੀਤੀ-ਕਥਾਵਾਂ ਬਾਲ-ਮਨ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਟੁੰਬਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਥਾਵਾਂ ਮੁੱਢਲੀ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਦੇ ਚੱਜ-ਵਿਵਹਾਰ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ‘ਚੰਦਰੀ ਸੰਗਤ’, ‘ਸ਼ੇਰ ਅਤੇ ਬਾਂਦਰ’, ‘ਟਾਹਲੀ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ’, ‘ਰਾਜੇ ਦਾ ਕਸੂਰ’ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਨਿਤਾਰਾ ਆਦਿ ਨੀਤੀ-ਕਥਾਵਾਂ ਵੰਨਗੀ ਵੱਜੋਂ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ :-

## (ੳ) ਚੰਦਰੀ ਸੰਗਤ

ਇੱਕ ਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਏ, ਇੱਕ ਦਰੱਖਤ ਤੇ ਕਾਂ ਤੇ ਹੰਸ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਨ। ਕਾਂ ਦੁਸ਼ਟ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਠੂੰਗਾ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਕਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਹੱਥੋਂ ਚੀਜ਼ ਖੋਹ ਕੇ ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਹੰਸ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਂ ਨੂੰ ਨੇਕ ਬਣਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਸਮਝਾਉਂਦਾ “ਬਈ ਕਾਂਵਾਂ ਇੰਜ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ।” ਪਰ ਕਾਂ ਕੋਈ ਅਮਲ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਇਕਠੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਸੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾੜੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ

ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਵਾਰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਕੋਈ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਉਸ ਦਰੱਖਤ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਿਆ, ਜਿਸ ਦਰੱਖਤ ਤੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਗਰਮੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਨੇ ਪਲ ਭਰ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠ ਸੌਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ। ਠੰਡੀ ਹਵਾ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਝਟ ਹੀ ਡੂੰਘੀ ਨੀਂਦਰ ਸੌਂ ਗਿਆ।

ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਰੁੱਖ ਦੀ ਪਰਛਾਈ ਬਦਲਣ ਕਾਰਨ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਧੁੱਪ ਪੈਣ ਲੱਗੀ। ਹੰਸ ਨੇ ਜਿਉਂ ਹੀ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਧੁੱਪ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ ਉਸਨੇ ਮਨ 'ਚ ਸੋਚਿਆ “ਵਿਚਾਰਾ ਧੁੱਪੇ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਏ ਕਿਉਂ ਨਾ ਟਹਿਣੀ ਉਹਲੇ ਖੰਭ ਪਸਾਰ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵਾਂ ਉਹ ਧੁੱਪ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਏਗਾ।” ਉਸਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਘੂਕ ਸੁੱਤਾ ਰਿਹਾ।

ਕਾਂ, ਹੰਸ ਦਾ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸੁਭਾਅ ਵੇਖ ਕੇ ਖਿੰਝਣ ਲੱਗਿਆ ਤੇ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਮੂੰਹ ਅੱਡ ਕੇ ਘੂਕ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਟ ਸੁਭਾਅ ਕਾਰਨ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਵਿੱਠ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਉੱਡ ਕੇ ਨਾਲ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਤੇ ਜਾ ਬੈਠਾ।

ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਘਬਰਾ ਕੇ ਜਦੋਂ ਉੱਠਿਆ। ਉਸਨੇ ਮੂੰਹ ਸਾਫ਼ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਦਰੱਖਤ ਵੱਲ ਨਿਗ੍ਹਾ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਹੰਸ, ਦਰੱਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾ ਏ। ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਹੰਸ ਨੇ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚ ਵਿੱਠ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਆ ਕੇ ਝਟ ਹੀ ਛੁਰੀ ਨਾਲ ਹੰਸ ਨੂੰ ਫੁੰਡ ਦਿੱਤਾ। ਹੰਸ ਤੜਪ-ਤੜਪ ਕੇ ਥੱਲੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ।

ਕਾਂ ਨਾਲ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖਦਿਆਂ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਨੇ ਹੰਸ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ਤਾ ਝਲਕਣ ਲੱਗੀ। ਹੰਸ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਅੱਖਾਂ ਟਿਕਟਿਕੀ ਬੰਨੀ ਦੇਖਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਹੰਸ ਦੀ ਤੱਕਣੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁਨੇਹਾ ਸੀ:-

“ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ।”

ਕਾਂ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ।

## ਅਭਿਆਸ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ‘ਚੰਦਰੀ ਸੰਗਤ’ ਨੀਤੀ-ਕਥਾ ਦਾ ਸਾਰ ਲਿਖੋ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਹੰਸ ਨੇ ਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਲਈ ਹੰਸ ਨੇ ਕੀ ਕੀਤਾ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਕਾਂ ਦੀ ਕਿਸ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਾਰਨ ਹੰਸ ਨੂੰ ਮੁਸੀਬਤ ਝੱਲਣੀ ਪਈ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਕੀ ਹੰਸ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸੀ? ‘ਹਾਂ’ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਇਸ ਨੀਤੀ ਕਥਾ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ?

## (ਅ) ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਬਾਂਦਰ

ਇੱਕ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੁੱਢਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਭੁੱਖ ਦਾ ਸਤਾਇਆ ਸ਼ੇਰ ਠੱਗੀ ਦੀਆਂ ਤਰਕੀਬਾਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗਿਆ। ਸੋ, ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ ਤੇ ਦੂਜੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣ ਲਈ ਬੋਚ-ਬੋਚ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖਣ ਲੱਗਿਆ।

ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ, “ਸ਼ੇਰ ਰਾਜਾ, ਅੱਜ ਕਿਵੇਂ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਫੂਕ-ਫੂਕ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਪਏ ਓ? ਕੀ ਗੱਲ? ਬੈਰ ਤਾਂ ਹੈ?”

ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ :—“ਬੇਟਾ ਮੈਂ ਜੀਵਨ 'ਚ ਕਈ ਪਾਪ ਕੀਤੇ ਨੇ, ਹੁਣ ਬੁੱਢਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਪਛਤਾਵਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸੋ ਮੈਂ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਫੂਕ ਫੂਕ ਕੇ ਪੈਰ ਧਰਦਾ, ਬਈ ਕੋਈ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਨਾ ਪੈਰੂ ਥੱਲੇ ਆ ਜਾਏ।”

ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, “ਵਾਹ ਬਈ। ਆਹ ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਹੀ ਹੋ ਗਈ, ਇੱਕ ਜੰਗਲ ਦਾ ਰਾਜਾ ਮਹਾਤਮਾ ਬਣ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੜਾ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹਾਂ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂ ਨਾ ਸ਼ੇਰ ਤੋਂ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਹੀ ਲੈ ਲਵਾਂ, ਇਸ ਦੇ ਚਰਨ ਛੂਹ ਕੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਝਟ ਹੀ ਦਰੱਖਤ ਤੋਂ ਟਪੂਸੀ ਮਾਰੀ ਤੇ ਥੱਲੇ ਉਤਰ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਤੋਂ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲੈਣ ਲੱਗਾ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਬਾਂਦਰ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਉਣ ਲੱਗਿਆ, ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਕੇ ਬਾਂਦਰ ਨੂੰ ਦਬੋਚ ਲਿਆ।

ਬਾਂਦਰ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਠੱਗੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਮੌਤ ਤੋਂ ਘਬਰਾਇਆ ਨਾ, ਤੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਜੁਗਤ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਉਹ ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸਣ ਲੱਗਿਆ। ਸ਼ੇਰ ਉਸਨੂੰ ਹੱਸਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ, “ਤੂੰ ਮੂਰਖ ਹੈਂ? ਮੌਤ ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਐ, ਫਿਰ ਵੀ ਹੱਸੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਗੱਲ?”

ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਕਿਹਾ :— ਸ਼ੇਰ ਰਾਜਾ ਜੀ, ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ੁਭ ਯੋਗ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਖੁੱਲ ਕੇ ਹੱਸੇਗਾ, ਉਸਨੂੰ ਸਵਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੱਸਿਆ ਹਾਂ, ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਹੱਸੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਸਵਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ।”

ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਬਾਂਦਰ ਦੀ ਗੱਲ ਜਿਉਂ ਹੀ ਸੁਣੀ, ਉਸਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਵਰਗ 'ਚ ਜਾਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਜਾਗ ਉੱਠੀ। ਉਹ ਵੀ ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸਣ ਲੱਗਿਆ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਸ਼ੇਰ ਲੋਟ-ਪੋਟ ਹੱਸਣ ਲੱਗਿਆਂ,

ਬਾਂਦਰ ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਕੇ ਨੱਸ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਸ਼ੇਰ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਚਾਲ ਚੱਲੀ ਹੈ।

ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਚਾਲ ਚੱਲੀ ਸੀ, ਬਾਂਦਰ ਵੀ ਚਾਲ ਚੱਲ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਗਿਆ।

ਬਾਂਦਰ ਫਿਰ ਦਰੱਖਤ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਰੋਣ ਲੱਗਿਆ। ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਬਾਂਦਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ:- ਉਇ ਮੁਰਖਾ, ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਰੋਂਦਾ ਏ? ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਜਾਨ ਬਚ ਗਈ, ਤੂੰ ਰੋਈ ਜਾਨਾ ਏ, ਇਹ ਕੀ ਗੱਲ?”

ਬਾਂਦਰ ਰੋਂਦਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ, “ਸ਼ੇਰ ਮਹਾਰਾਜ, ਮੈਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਰੋਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਮਹਾਤਮਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ? ਇਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਗਰਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਸਮਝੋ।”

ਬਾਂਦਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸ਼ੇਰ ਹੋਰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਗਿਆ।

### ਅਭਿਆਸ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ‘ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਬਾਂਦਰ’ ਨੀਤੀ-ਕਥਾ ਦਾ ਸਾਰ ਲਿਖੋ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ‘ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਬਾਂਦਰ’ ਨੀਤੀ-ਕਥਾ ਕੀ ਸੁਣੇਹਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ? ।
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਪੈਰ ਫੂਕ-ਫੂਕ ਰੱਖਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਕੀ ਕਿਹਾ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਕੀ ਚਾਲ ਚੱਲੀ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਕੀ ਚਾਲ ਚੱਲੀ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਅੰਤ ਤੇ ਕੀ ਸਮਝਾਇਆ?

## (ੲ) ਟਾਹਲੀ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ

ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਇੱਕ ਚਿੜੀ ਨੇ ਟਾਹਲੀ ਉੱਤੇ ਆਲਣਾ ਪਾ ਕੇ ਕੁਝ ਅੰਡੇ ਦਿੱਤੇ। ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੱਚੇ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਈ। ਚਿੜੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦਾਣਾ ਚੁਗ ਕੇ ਆਪਣਾ ਤੇ ਬੱਚਿਆ ਦਾ ਢਿੱਡ ਭਰਦੀ। ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਜਿਉਂ ਹੀ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਰੇ ਦੇ ਖੇਤ 'ਚੋਂ ਉਡਾਉਂਦਾ, ਬਾਜ਼ਰੇ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਇਕ ਦਿਨ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਤਰਕੀਬ ਲੜਾ ਕੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ। ਚਿੜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਤਰਲੇ ਕੀਤੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ। ਪਰ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ (ਚਿੜੀ) ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਕੈਦ ਕਰਵਾ ਕੇ ਛੱਡੇਗਾ। ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਮਿਲਿਆ। ਚਿੜੀ ਨੇ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਨੂੰ ਮਿੰਨਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਛੁਡਾ ਦੇਵੇ। ਚਿੜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ :

ਵੇ ਘੋੜੇ ਦੇ, ਅਸਵਾਰਾ, ਲੱਕ ਟੁਣੂੰ ਟੁਣੂੰ  
ਟਾਹਲੀ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ, ਲੱਕ ਟੁਣੂੰ ਟੁਣੂੰ  
ਝੱਖੜ ਝੁੱਲੇ ਉੱਡ ਜਾਣਗੇ, ਲੱਕ ਟੁਣੂੰ ਟੁਣੂੰ  
ਮੀਂਹ ਪਿਆ ਮਰ ਜਾਣਗੇ, ਲੱਕ ਟੁਣੂੰ

\* \* \*

ਚਿੜੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਫਿਕਰਮੰਦ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਚਿੜੀ ਕਾਫੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਚਿੜੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੇਖ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਨੂੰ ਤਰਸ ਆ ਗਿਆ ਉਹ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ; “ਭਰਾਵਾਂ ਮੇਰਾ ਘੋੜਾ ਲੈ ਲੈ ਪਰ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ।” ਪਰ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਅੜਬ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸੀ, ਨਾ ਮੰਨਿਆ।

ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਹੋਰ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਖਸ ਹਾਥੀ ਤੇ ਸਵਾਰ ਮਿਲਿਆ। ਚਿੜੀ ਉਸ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖੜਾ ਫੋਲਣ ਲੱਗੀ। ਚਿੜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਫਰਿਆਦ ਕੀਤੀ :

ਵੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਅਸਵਾਰਾ, ਲੱਕ ਟੁਣੂੰ ਟੁਣੂੰ  
ਟਾਹਲੀ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ, ਲੱਕ ਟੁਣੂੰ ਟੁਣੂੰ  
ਝੱਖੜ ਝੁੱਲੇ ਉੱਡ ਜਾਣਗੇ, ਲੱਕ ਟੁਣੂੰ ਟੁਣੂੰ  
ਮੀਂਹ ਪਿਆ ਮਰ ਜਾਣਗੇ , ਲੱਕ ਟੁਣੂੰ ਟੁਣੂੰ

\* \* \*

ਚਿੜੀ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਹਾਥੀ ਸਵਾਰ ਨੇ ਵੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਵੇ

ਭਾਈ ਮੇਰਾ ਹਾਥੀ ਲੈ ਲੈ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ।” ਪਰ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਫਿਰ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਆਖਿਰ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਹੁਣ ਫਰਿਆਦ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦੇਵਾਂਗਾ।

ਚਿੜੀ ਵਿਚਾਰੀ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ ।

ਜਦੋਂ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਰਾਜੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਚਿੜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਸਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਜਿਉਂ ਹੀ ਚਿੜੀ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਮੰਗਿਆ ਚਿੜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ : ਰਾਜਾ ਜੀ ਮੈਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਸ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਖੇਤ ਦੇ ਕੀੜੇ ਮਾਰ ਕੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੀ ਹਾਂ, ਆਪਣਾ ਢਿੱਡ ਭਰਦੀ ਹਾਂ, ਮੇਰੀਆਂ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਇਸ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੱਸਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਚਿੜੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਤੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ : “ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਘੁਗਰੂ ਬਣਵਾ ਕੇ ਪਹਿਨਾ ਦਿਉ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਦਿਉ।” ਨਾਲ ਹੀ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ “ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਤੰਗ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਇਆ ਹੈ।” ਜਿਉਂ ਹੀ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਨੂੰ ਹਵਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਚਿੜੀ ਗੁਣਗੁਣਾਉਣ ਲੱਗੀ :

ਮੇਰੇ ਪੈਰੀ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਘੁਗਰੂ ,ਲੱਕ ਟੁੱਟੇ ਟੁੱਟੇ  
ਤੇਰੇ ਪੈਰੀ ਰੱਸੇ,ਲੱਕ ਟੁੱਟੇ ਟੁੱਟੇ

\* \* \*

ਚਿੜੀ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਉੱਡ ਗਈ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਲੱਗੀ।

## ਅਭਿਆਸ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ ਫਸਲ ਬੀਜੀ ਹੋਈ ਸੀ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਚਿੜੀ ਨੇ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਕੋਲ ਕੀ ਫਰਿਆਦ ਕੀਤੀ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਨੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਚਿੜੀ ਨੇ ਹਾਥੀ ਸਵਾਰ ਕੋਲ ਕੀ ਫਰਿਆਦ ਕੀਤੀ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਚਿੜੀ ਦੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਫਰਿਆਦ ਕਰਨ ਤੇ ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਕੀ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਚਿੜੀ ਨੇ ਕੀ ਦੱਸਿਆ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਰਾਜੇ ਨੇ ਚਿੜੀ ਦੀ ਕੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਟਾਹਲੀ ਮੇਰੇ ਬੱਚੜੇ ਨੀਤੀ-ਕਥਾ ਦਾ ਸਾਰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

## (ਸ) ਰਾਜੇ ਦਾ ਕਸੂਰ

ਬੜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਰਾਜਾ ਨੇਕੀ ਦੇ ਕੰਮ ਛੱਡ ਬਦੀ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਐਸ਼-ਪ੍ਰਸਤ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਐਨਾ ਵਿਅਸਤ ਰਹਿਣ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਪਰਜਾ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਮੀਰਜਾਦੇ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਮਨ-ਮਾਨੀਆ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਸਾਰਾ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਹਿੱਲ ਗਿਆ। ਅਮੀਰ-ਗਰੀਬ ਦਾ ਪਾੜਾ ਵੱਧਣ ਲੱਗਿਆ। ਗਰੀਬ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਚੋਰਾਂ ਨੇ ਖੁੱਲ ਕੇ ਚੋਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਇੱਕ ਰਾਤ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸੁਪਨਾ ਆਇਆ ਕਿ ਕੋਈ ਦੇਵਤਾ ਉਸਨੂੰ ਨਸੀਹਤ ਦੇ ਰਿਹਾ ਕਿ ਤੇਰੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਪਰਜਾ ਵਿੱਚ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮੱਚੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਤੂੰ ਬੇਫਿਕਰ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਰਾਜੇ ਵਾਲੇ ਕਰੌਤਵ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਤੈਨੂੰ ਨਰਕ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਰਾਜਾ ਸੁਪਨੇ ਤੋਂ ਡਰ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਡਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਤਰਕੀਬ ਲੜਾਈ ਤੇ ਭੇਸ ਵਟਾ ਕੇ ਪਰਜਾ ਦਾ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਪੁੱਛਣ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਦੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਬਲਦਾਂ ਨਾਲ ਖੇਤ ਜੋਤ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਬਲਦ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣ ਲੱਗ ਪਿਆ : “ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਵੱਢ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਮੇਰੇ ਬਲਦ ਵਾਗੂੰ ਉਹ ਵੀ ਡਿੱਗੇ ਫਿਰ ਉਹ ਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲੇ।” ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇ ਕਿ ਰਾਜੇ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਹੈ? ਕਿਸਾਨ ਉਸਨੂੰ ਕਿਉਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦਾ ਹੈ?

ਜਦੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ :—“ਬਈ ਭਲੇ ਮਾਣਸਾ ਬਲਦ ਤੇਰਾ ਡਿੱਗਿਆ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕੱਢੀ ਜਾਨਾ ਐ? ਕੀ ਗੱਲ? ਰਾਜੇ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ?” ਕਿਸਾਨ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ :—“ਜੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸਦਾ ਹੈ? ਜੇ ਰਾਜਾ ਚੱਜ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬੇਫਿਕਰ ਹੋ ਕੇ ਖੇਤੀ ਕਰਦਾ, ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਘਰ-ਬਾਰ ਦਾ ਡਰ ਵੀ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਗਰੋਂ ਕਿਤੇ ਚੋਰੀ ਹੀ ਨਾਂ ਹੋ ਜਾਏ। ਘਰੇ ਮੇਰੀ ਧੀ ਜਵਾਨ ਹੈ? ਅਜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਹ ਵਿਚਾਰੀ ਮੇਰੀ ਰੋਟੀ ਦੇਣ ਆਈ ਮੁਸ਼ਟੰਡੇ ਉਸਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਦੱਸ ਜੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਡਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਖੇਤੀ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਲਊ।”

ਕਿਸਾਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜਾ ਵੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੜੀ ਦੂਰ ਹੀ ਚੱਲੇ ਸੀ ਕਿ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੁੱਢੀ ਮਾਈ ਦਰੱਖਤ ਤੋਂ ਫਲ ਤੋੜ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਅਚਾਨਕ ਦਰੱਖਤ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਡਿੱਗਦਿਆਂ ਹੀ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣ ਲੱਗੀ : “ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਰਾਜਾ ਮਰ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਜੇ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਦੇਸ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਚਲਾ ਜਾਵੇ। ਟੁੱਟ ਜਾਣਾ ਮਰ ਜਾਣਾ।”

ਰਾਜੇ ਨੇ ਫਿਰ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਰਾਜੇ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਹੈ? ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਬੁੱਢੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ : “ਮਾਈ ਡਿੱਗੀ ਤੂੰ ਆਪ ਐ, ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕੱਢੀ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਕਿਉਂ? ਉਹਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਵਿਚਾਰੇ ਦਾ।” ਬੁੱਢੀ ਵਜ਼ੀਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁੱਸੇ ’ਚ ਆ ਗਈ ਤੇ ਬੋਲੀ : “ਜੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਬੁੱਢੇ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੀ ਹਾਲ ਹੋਊ, ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਤਾਂ ਰੱਖਦੇ ਸੀ, ਇਹ ਵੇਖ ਲਓ ਬੇਅਕਲਾ ਜਿਸਨੂੰ ਫਿਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਪੁੱਤ ਮੈਂ ਢਿੱਡ ਵੀ ਭਰਨਾ ਐ, ਕੁਝ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਪਊ ਖਾਣ ਲਈ। ਜੇ ਰਾਜਾ ਸਿਆਣਾ ਹੁੰਦਾ ਮੈਨੂੰ ਘਰੇ ਬੈਠੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕੁਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ। ਹੁਣ ਦਸ ਭਲਾਂ...।

ਬੁੱਢੀ ਦੀ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਦੋਵੇ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਏ। ਅਜੇ ਬੋੜੀ ਦੂਰ ਹੀ ਚੱਲੇ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਬੁੱਢੇ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿੱਚ ਕੰਡਾ ਚੁਭਿਆ ਮਿਲਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਸੀ : “ਰੱਬਾ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ’ਚ ਕੰਡਾ ਵੱਜਿਆ ਰਾਜੇ ਦੇ ਵੀ ਵੱਜੇ। ਉਹਦੇ ਕਾਲਜੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਲ੍ਹ ਚੁੱਭੇ।”

ਰਾਜੇ ਨੇ ਫਿਰ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਪੁੱਛੋ ਕਿ ਬੁੱਢਾ ਦੁਖੀ ਕਿਉਂ ਹੈ ਤੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਕੋਸਦਾ ਹੈ? ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਫਿਰ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦਿਆਂ ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ : “ਬਾਬਾ ਕੰਡਾ ਤੇਰੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਜਿਆ, ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕੱਢੀ ਜਾਂਦਾ ਐਂ ਕਿਉਂ?”

ਬੁੱਢਾ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਭੜਕ ਪਿਆ : “ਕਲਹਿਣੇ ਦੁਸ਼ਟ ਤੈਨੂੰ ਦਿਖਦਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ ਆਇਐ ਮੁੜ ਜਾ ਵਾਪਿਸ, ਇਹ ਰਾਜੇ ਦੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਨੇ। ਨਾ ਉਹਨੂੰ ਰਾਜ ਦਾ ਖਿਆਲ, ਨਾ ਪਰਜਾ ਦਾ ਧਿਆਨ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੁੱਖ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਆਹ ਸੜਕ ਸਾਫ਼ ਹੁੰਦੀ ਮੇਰੇ ਕੰਡਾ ਕਿਉਂ ਵੱਜਦਾ। ਆਹ ਕੰਡਾ ਤਾਂ ਵੱਜਿਆ ਲੋਕ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੁਣ ਕੰਡਿਆ ਦੀ ਵਾੜ ਨਾਲ ਢੱਕ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਬਈ, ਲੁੱਟ ਖੋਹ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਾੜ ਕਰਨੀ ਪਊ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਰਾਜ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ?”

ਬੁੱਢੇ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜੇ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਲਿਆ।

ਜਾਂਦਿਆ ਜਾਂਦਿਆ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤਲਾਬ ਆਇਆ, ਉਸ ਤਲਾਬ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਡੱਭੂ ਜੋਗੀ ਹੀ ਥਾਂ ਸੀ। ਡੱਭੂ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਗੜ੍ਹੇ ਗੜ੍ਹੇ ਕਰਦਾ ਰੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਨਾਲ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਸੀ, “ਇਸ ਰਾਜੇ ਦਾ ਮਰਨਾ ਕਦੋਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਨਾ ਹੋਣ ਉਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਰਾਜ ਭਲਾਂ?”

ਰਾਜੇ ਨੇ ਫਿਰ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਡੱਭੂ ਦੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਸੁਣੇ। ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਡੱਭੂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਭਾਈ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਦੁਖੀ ਐ?” ਡੱਭੂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ, “ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਨਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਗਿਰਝ ਨੌਚ-ਨੌਚ ਖਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਵੀ ਚੋਰ ਨੌਚ-ਨੌਚ ਕੇ ਖਾ ਜਾਣ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੇ ਜੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਮਰ ਗਏ ਫਿਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਕੀ ਬਣੂੰਗਾ। ਰਾਜਾ ਬੇਅਕਲ ਹੈ? ਉਸਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਫਿਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ।”

ਰਾਜਾ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਇੱਕੋ ਦਿਨ 'ਚ ਹੀ ਇਨੀਆ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਭੈ ਭੀਤ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਾਰੇ ਦਰਬਾਰੀ ਵਜ਼ੀਰ ਆਦਿ ਇੱਕਠੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਤੇ ਪਸ਼ਤਾਚਾਪ ਕੀਤਾ। ਸਾਰਿਆ ਨੇ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ ਤੇ ਅਗਾਂਹੂੰ ਚੰਗੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਲਿਆ।

ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ, ਰਾਜੇ ਦੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ 'ਚ ਸੁਧਾਰ ਆ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਤਨ ਦੇਹੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਰਾਜ ਵੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਪਰਜਾ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਸਣ ਲੱਗੀ।

### ਅਭਿਆਸ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ਖੁਸ਼ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਕੌਣ-ਕੌਣ ਮਿਲਿਆ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਿਹਾ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਬੁੱਢੀ ਔਰਤ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢੀਆਂ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਡੱਛੂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਬਾਰੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਿਆ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਰਾਜੇ ਨੇ ਭੇਸ ਵਟਾ ਕੇ ਕੀ ਭੇਤ ਜਾਣਿਆ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 7. ਰਾਜੇ ਨੇ ਦਰਬਾਰ 'ਚ ਆ ਕੇ ਕੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 8. ਰਾਜੇ ਦਾ ਕਸੂਰ ਨੀਤੀ ਕਥਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੀ ਹੈ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 9. ਰਾਜੇ ਦਾ ਕਸੂਰ ਨੀਤੀ ਕਥਾ ਦਾ ਸਾਰ ਲਿਖੋ।

## (ਹ) ਸੱਚ ਦਾ ਨਿਤਾਰਾ

ਇੱਕ ਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਬਾਗਬਾਨਪੁਰੇ (ਲਾਹੌਰ ਨਜ਼ਦੀਕ) ਇੱਕ ਹਲਵਾਈ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਮਠਿਆਈ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਮਠਿਆਈ ਦੀ ਚਰਚਾ ਐਨੀ ਸੀ ਕਿ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਮਠਿਆਈ ਖਰੀਦਣ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਉਹ ਚੋਖੇ ਪੈਸੇ ਵੱਟ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਬੈਲੀ ਭਰ ਕੇ ਘਰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਜਦ ਉਸਨੇ ਦੁਕਾਨ ਖੋਲੀ ਤਾਂ ਦੋ ਫਕੀਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬੰਦੇ ਉਸ ਦੀ ਹੱਟੀ ਅੱਗੇ ਆ ਬੈਠੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਹਲਵਾਈ ਤੋਂ ਬੜੀ ਜਿਹੀ ਮਠਿਆਈ ਖਰੀਦੀ ਤੇ ਇੱਕ ਨੁੱਕਰੇ ਬੈਠ ਕੇ ਖਾਣ ਲੱਗੇ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦੁਕਾਨ ਉੱਤੇ ਆਉਂਦੇ ਗਾਹਕਾਂ ਵੱਲ ਰਿਹਾ ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਹਲਵਾਈ ਕਿਤਨੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਮਠਿਆਈ ਵੇਚ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਮਠਿਆਈ ਦਾ ਡੂਣਾ ਮੁੱਕ ਜਾਵਾਂ, ਉਹ ਇਕ ਡੂਣਾ ਹੋਰ ਖਰੀਦ ਲੈਂਦੇ। ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਹਾਜ਼ਤ ਪਾਣੀ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਫਕੀਰ ਵਧੇਰੇ ਚੌਕੰਨਾ ਹੋ ਕੇ ਗਾਹਕਾਂ ਤੇ ਨਿਗ੍ਹਾ ਰੱਖਦਾ ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪੈਸਿਆਂ ਦੇ ਲੈਣ ਦੇਣ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ। ਹਲਵਾਈ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਵਿਅਸਤ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਫਕੀਰਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਾ ਗਿਆ।

ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਪੈਣ ਤੇ ਹਲਵਾਈ ਨੇ ਦੁਕਾਨ ਬੰਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵੱਟੇ ਪੈਸੇ ਬੈਲੀ ਵਿਚ ਪਾ ਲਏ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਘਰ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਦੋ ਠੱਗ ਉਸਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਲਵਾਈ ਹੱਥੋਂ ਪੈਸਿਆਂ ਵਾਲੀ ਬੈਲੀ ਖੋਹਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਵਾਹ, ਹਲਵਾਈਆ ਬੜਾ ਚਲਾਕ ਬਣਦਾ ਏਂ, ਸਾਡੀ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਬੈਲੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਕਿੱਧਰ ਚੱਲਿਆਂ ਏਂ।”

ਹਲਵਾਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਬੈਲੀ ਨੂੰ ਹੱਥ 'ਚ ਘੁੱਟ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ, “ਇਹ ਪੈਸੇ ਮੇਰੇ ਐ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਇਸ ਬੈਲੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋ।”

ਹਲਵਾਈ ਅਤੇ ਠੱਗਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਝਗੜਾ ਹੋਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਇਕੱਠੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਜਦੋਂ ਭੀੜ ਜਿਆਦਾ ਜੁੜ ਗਈ ਤਾਂ ਠੱਗ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਬਈ ਜੇ ਇਹ ਬੈਲੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈਂ ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਕਿ ਇਸ ਬੈਲੀ ਵਿੱਚ ਕਿਤਨੇ ਪੈਸੇ ਹਨ?”

ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਲਵਾਈ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, “ਬਈ ਜੇ ਤੂੰ ਸੱਚਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦਸ ਦੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਤਨੇ ਪੈਸੇ ਹਨ?”

ਹਲਵਾਈ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਬਈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਗਿਣੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਗਿਣਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਅੱਜ ਦੀ ਵੱਟਕ ਹੈ?”

ਠੱਗ ਆਖਣ ਲੱਗੇ, “ਲੋਕੋ! ਜੇ ਇਸ ਦੀ ਬੈਲੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਦੱਸੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੱਸਦੇ ਹਾਂ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਝੂਠੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਤੇ ਸਾਡਾ ਸਿਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਬੈਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਅਠੱਤੀ ਪੈਸੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਬੋਲੇ।”

ਗੱਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਹਲਵਾਈ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਲਵਾਈ ਪੈਸਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਉਣ ਦੇ ਰਿਹਾ। ਅਖੀਰ ਗੱਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪੰਚ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਪੰਚ ਨੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਥੈਲੀ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖ ਲਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ। ਉਹ ਪੰਚ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਉੱਥੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬੜੇ ਠਰੁੱਠੇ ਨਾਲ ਸੁਣੀ। ਹਲਵਾਈ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ, “ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਇਹ ਕਮਾਈ ਮੈਂ ਮਠਿਆਈ ਵੇਚ ਕੇ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਇਹ ਰਕਮ ਕਿਤਨੀ ਹੈ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਵੱਟਕ ਹੈ ਜੀ।” ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਠੱਗਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਹਜ਼ੂਰ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਅਠੱਤੀ ਪੈਸੇ ਹਨ।”

ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਇਕ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਥੈਲੀ ਵਿਚਲੇ ਪੈਸੇ ਗਿਣਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਥੈਲੀ ਵਿਚੋਂ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਅਠੱਤੀ ਪੈਸੇ ਹੀ ਨਿਕਲੇ।

ਠੱਗ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣ ਲੱਗੇ।

ਹਲਵਾਈ ਫਿਰ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ, “ਹਜ਼ੂਰ ਇਹ ਥੈਲੀ ਮੇਰੀ ਹੀ ਏ।”

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਤੂੰ ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਏਂ।”

“ਹਜ਼ੂਰ ਜੀ ਮੈਂ ਮਠਿਆਈਆਂ ਤਲ ਕੇ ਵੇਚਦਾ ਹਾਂ।”

ਫਿਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਠੱਗਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ?”

ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਘਬਰਾ ਗਏ ਤੇ ਚਲਾਕ ਠੱਗ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ, “ਜੀ ਅਸੀਂ ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵੇਚਦੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਸਾਡੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਵੱਟਕ ਹੈ ਜੀ।” ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪਤੀਲਾ ਲੈ ਕੇ ਆਏ। ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੇਗਾ? ਜਦੋਂ ਪਾਣੀ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਥੈਲੀ ਵਿਚਲੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਉਲੱਟ ਦਿੱਤੇ। ਹਲਵਾਈ ਤੇ ਠੱਗ ਬਿਟ-ਬਿਟ ਦੇਖਣ ਲੱਗੇ।

ਜਿਉਂ ਹੀ ਸਿੱਕੇ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘੁਲੇ ਤਾਂ ਉਪਰ ਤਿਰਥਲਾ (ਬਿੰਦਾ) ਜਿਹਾ ਆ ਗਿਆ। ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਘਿਉ ਦੀ ਵਾਸਨਾ ਖਿੰਡ ਗਈ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਮਾਈ ਹਲਵਾਈ ਦੀ ਹੀ ਐ। ਠੱਗ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਪੈਸੇ ਹਥਿਆਉਣੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਕਮ ਪਤਾ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਹਲਵਾਈ ਨੂੰ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਥੈਲੀ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਰੁਪਏ ਤੇਰੇ ਨੇ, ਤੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਹ।” ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੂੰ ਠੱਗਾਂ ਨੂੰ ਤਾੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੱਚੇ ਸੱਚ ਦੱਸੋ ਕਿ ਗੱਲ ਕੀ ਹੈ, ਤੁਹਾਡੀ ਸਜ਼ਾ ਅੱਧੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਾਰੀ ਦੰਡ ਮਿਲੇਗਾ?

ਦੋਹਾਂ ਠੱਗਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਖਿਸਕ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫਕੀਰ ਦਾ ਭੇਸ ਧਾਰ ਕੇ ਹਲਵਾਈ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਨਿਗ੍ਹਾ ਰੱਖੀ, ਮਠਿਆਈ ਖਾਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਵੱਟਕ ਗਿਣਦੇ ਰਹੇ। ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀ ਚੋਰੀ ਫੜ ਲਈ। ਦੋਵੇਂ ਠੱਗ ਗਿੜ-ਗਿੜਾ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਕੋਲ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਲੱਗੇ।

## ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1. ਹਲਵਾਈ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2. ਠੱਗਾਂ ਨੇ ਕੀ ਭੇਸ ਧਾਰਿਆ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 3. ਠੱਗਾਂ ਨੇ ਹਲਵਾਈ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦੀ ਕੀ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4. ਥੈਲੀ ਵਿਚ ਕਿਤਨੇ ਪੈਸੇ ਸਨ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 5. ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸੱਚ ਦਾ ਨਿਤਾਰਾ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ?
- ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6. ਸੱਚ ਦਾ ਨਿਤਾਰਾ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਭਾਵ ਤੱਤ ਕੀ ਹੈ ?